

Sabranim djelima, 3, Binoze, 1932., nani-zavši veoma mnogo fonoloških i morfoloških promjena. Vukovska tendencija, zahvaljujući školskim gramatikama, uspješno je suzbijala otpore književnika koji su ustrajali na načelima zagrebačke filološke škole. Jedan od takvih bio je i Franjo Marković. Hadrovics navodi kao primjer njegov uvod u Mažuranićev ep *Smrt Smail-age Čengijića*, objavljen 1876. i opet s dopunama 1905., dosljedno pisan prema Veberovoj slovnici: "Oba dijela, između kojih su protekla tri desetljeća, u jeziku ne pokazuju nikakve primjetljive razlike, premda se oko 1905. već može govoriti o pobjedi vukovaca."¹³

Nije lako danas otkrivati tko je koliko kumovao lektorskim zahvatima u jezik pisaca jer je bilo i ovakvih primjera: "Novak je redovno pisao novijim pravopisom (uz neke nedosljednosti), pa su mu djela većinom tako i štampana... Kuglijev redaktor je okretao Novakovo djelo na etimološki pravopis, ali vrlo površno, kao što je pokušavao, da novije pluralne završetke okrene na starije. Kod toga je postupao nepažljivo, pa dok ispočetka pretežu stariji oblici, kasnije se sve više sreću noviji." To pripisuje Slavko Ježić 1932. priređujući novo izdanje Novakova romana *Informator* (prvo izdanje 1894.).

Treba li Kumičiću ili Kuglijevu redaktoru pripisati nedosljednost u porabi novijih sklonidbenih oblika u *Kraljici Lepoj*, jer se nakon Kumičićeva odustajanja od stare sklo-

nidbe u *Uroti* (prema bilješci na primjerku II. izdanja, datiranoj - 15.10.1900.) u novom romanu (1902.) već na prvoj stranici miješaju stari i novi oblici: "de *Pinis, pod borovima*, utvrđen jakim krunastim zidovi i kulami"? U daljem tekstu prevladavaju stari oblici (s našimi latinskim biskupi i s drugimi našimi protivnici. Na shodovih, na velikih balkonih, Na nekih je lađah, navalise na svijet sulicama i sjekirami), a tek tu i tamo se nađe i pokojni novi oblik (slegne putnik ramenima, k crkvenim vratima, mučila svojim izmišljotinama, s njima, pritisne srce rukami) te bi se moglo govoriti o iznimkama koje potvrđuju pravilo (to jest uporabu starih oblika).

Bilo bi i zanimljivo i korisno istražiti (ako su sačuvani rukopisi koje je sam pisac priredio za tisak) tko je što činio, koliko tiskana djela odražavaju piščevu volju a koliko volju priređivača i lektora. Važnije je ipak uspostaviti pravila o tiskanju starih djela za danas i sutra. Što znači poštivati piščev jezik? Nije li i pravopis gdjekad odsudan za razumijevanje izvorne piščeve misli ili poruke? Ne mijenja li katkad i jedan jedini zarez smisao rečenice? Koliko može biti slobode u osuvremenjivanju starijih tekstova radi recepcijskih, didaktičkih i drugih utilitarističkih razloga? Bilo bi dobro da ovi članci, Klaićev i moji, potaknu širu raspravu o tim pitanjima.

Stjepko Težak

PRIKAZ ILI ODGOVOR NA PRIKAZ

Zahvaljujem prof. Radoslavu Katičiću što je, unatoč svojim brojnim i važnim poslovima, našao vremena da prilično pozorno pročita bar neke dijelove

moje knjige *Hrvatska skladnja* i da ih prikaže (usp. *Nova knjiga o sintaksi hrvatskoga književnog jezika*, Jezik, br. 2, 1993: 57-63) iako odmah moram reći da je to prije

¹³ Isto, str. 381.

polemički odgovor na moj svojedobni prikaz njegove *Sintakse* negoli recenzija moje knjige. Da tog mog prikaza nije bilo, posve je sigurno da bi Katičićev drukčije izgledao, ako bi ga uopće i bilo. Vidi se to između ostalog i po tome što čak pet rasprava (od ukupno petnaest) koje bih ja u kvalitativnom smislu rangirao na prvih pet mjesta - a to su *Sintaksa i vrste riječi*, *Prostorni prijedlozi*, *Riječi sviju vrsta*, *Gramatika jednostavne rečenice* i *Vrste zavisnosloženih rečenica* - recenzent u prilično opširnoj recenziji ne spominje ni jednom jedinom riječju. To je i glavni razlog što ću na njegov prikaz odgovoriti (na uobičajene prikaze inače načelno ne odgovaram). Činim to međutim i zato što mislim da ova diskusija može biti zanimljiva čitateljima *Jezika*, bar onima koji taj časopis ne čitaju (samo) zato da u njemu pronađu gotova rješenja za svoje nedoumice, nego i zato što ih zanimaju i prava jezikoslovna pitanja.

1. Prof. Katičić najprije mi zamjera što sam posegao za naslovom *Hrvatska skladnja*, a pod njim nisam objavio cjelovit priručnik sintakse, nego samo skup rasprava. Zašto sam izabrao baš taj naslov, pokušao sam objasniti u Proslavu. Dopuštam da se unatoč objašnjenju naslov može kome činiti neprimjerenim, ali se baš nimalo ne osjećam krivim za ono za što me Katičić optužuje kad tvrdi, ni manje ni više nego da ja takvim postupkom potire(m) tradiciju "koja se naslovom oživljuje i priziva". U čemu bi se sastojalo to potiranje?! Uostalom, naslov uopće nije neadekvatan, samo je širi od onoga na što se odnosi. Sve što je u knjizi odnosi se (i) na područje skladnje/sintakse. Gdje je propisano da se takav naslov smije davati samo udžbeniku/priručniku, tim više što je podnaslovom eksplicitno precizirano o čemu je riječ?

2. Kad sam napisao da je *predmet mojih rasprava* (morfo)sintaksa u širem smislu, onda nisam imao u vidu nikakve koncepcije sintaktičkoga opisa, kako je to Katičić "pročitao", nego sam naprosto obavijestio poten-

cijalne čitatelje o tome na koje se područje gramatike odnose moje rasprave, a odnose se na područje sintakse i na područje koje je na neki način (ovdje nije mjesto da objasnjavam na koji) između sintakse i morfologije (npr. područje vrsta riječi). Nije dakle uopće riječ o "odabiru gledišta pri sintaktičkom opisu" niti je riječ o sklonosti "uvjetnim, rastezljivim formulacijama", nego je riječ o najobičnijim informacijama.

3. U sličnu je tonu sročeni i prigovor koji se tiče moje navodne nesigurnosti i neodlučnosti. Katičić naime tvrdi kako ja određujem sintaksu kao četverorazinsku disciplinu pa se onda odmah povlačim time što kažem da je terminologija kojom označujem pojedine razine u neku ruku "za internu porabu". Štoviše to njemu znači da sam ja sâm time ustvrdio kako sam svoju zgradu sagradio na pijesku. Je li baš tako ili je opet riječ o "čitanju" nečega što nije napisano? Prije svega, nigdje nije napisano da je moje shvaćanje sintakse kao četverorazinske discipline "za internu porabu", nego je napisano da je "za internu porabu" *terminologija* kojom se označuju pojedine razine, dakle termini *tagmem*, *sintagmem*, *kontagmem* i *supratagmem*. Njih upotrebljavam uvjetno prije svega zato što sam bio svjestan njihove manjkavosti, posebno nedovoljne diskretnosti termina *sintagmem* u odnosu na termin *kontagmem* (što mi uostalom u daljem tekstu i sam Katičić s pravom spočitava). Prema tome, optužba da sâm tvrdim kako sam vlastitu zgradu sagradio na pijesku zato što upotrijebljenu terminologiju shvaćam uvjetno i zato što tvrdim da ima različitih gledanja na problematiku sintaktičkih razina - ni na čemu nije utemeljena, a o korektnosti njezinoj da se i ne govori.

4. Kad je riječ o prigovoru u vezi s preoblikama, Katičić ima pravo da ja pojam preoblike, uključujući i nultu, shvaćam prilično slobodno, da ne kažem neobavezno. To pogotovo vrijedi za preoblike kakvima se služi sam Katičić. Ja naime doista ne vidim u čemu se sastoji navodna strogost i meto-

določka zasnovanost preoblika na osnovi kojih Katičić npr. rečenicu *Stric se brine za nas zato što je dobar* izvodi iz rečenica:

1. *Stric se brine za nas zato.*

2. *Stric je dobar.* (Katičić, *Sintaksa*, 1991: 245)

Između takvih njegovih "znanstvenih" preoblika i mojih "impresionističkih" parafraza doista ne vidim oštre granice, a to što me na osnovi takvih "transformacija i parafraza" optužuje da ne shvaćam pojma nule u lingvistici i da je to zato što nisam bio Lászlóv đak neću komentirati, samo ću reći da sam bio njegov, tj. Katičićev postdiplomant, pa ako doista ne razumijem pojma nule u lingvistici, onda to ni njemu ne služi na čast.

5. U vezi s odnosom koordinacije i teksta moram reći da uopće nisam razumio što mi zapravo Katičić prigovara. Ja naime tvrdim da bi koordinaciju (ali ne i subordinaciju) trebalo promatrati na razini teksta, tj. da tzv. nezavisnosložene rečenice i nisu posebne sintaktičke jedinice, a on tvrdi da između "složene rečenice i diskurza nema onakve načelne razlike kakvu mnogi, pa i Pranjković, zamišljaju da postoji" te da ja u tom smislu nisam učinio nikakva prodora. Zbilja ne znam kako da to shvatim.

Priznajem isto tako da nisam siguran kako bi trebalo razumjeti njegovu tvrdnju da je za rečenična ustrojstva uključena u tekst (diskurz) "posve svejedno da li granica među njima ima status rečenične ili ga nema". Zašto bi to bilo svejedno i kome?

6. Katičićeva razlaganja o "posebnoj", "određenoj", "propisanoj", "zalihosnoj" odnosno "slobodnoj" semantici posve sigurno neće ući među zapaženije stranice njegova inače izuzetno vrijedna opusa. Ona imaju prije svega za cilj da uvedu čitatelja u Babićevu obranu Katičićeva shvaćanja složenih struktura, objavlvenu u članku pod naslovom *O izv. bezvezničkim zavisnim rečenicama*, koju ja u knjizi osporavam. Napisao sam da ta obrana obiluje neargumentiranim kategoričkim tvrdnjama (npr. da nema asindet-

skih zavisnih rečenica, da ih čak ne može ni biti, da semantička razina nije dovoljno /sic!/, da je Katičić dobro postupio što takve strukture nije opisao i sl.), a Katičić mi na to odgovara da "u gramatici i u jezičnom opisu tvrdnje *moraju* (istakao R.K.) biti kategoričke. Inače nisu valjane".

Prvo, spomenute tvrdnje nisu izrečene ni u gramatici ni u jezičnom opisu, nego u jednom u najmanju ruku krajnje površnom tekstu objavljenom u prigodnom zborniku Katičiću u čast. Drugo, u posljednjih nekoliko godina pregledao sam više od dvadesetak različitih priručnika sintakse ruskoga jezika objavljenih nakon 1950. godine i nisam našao nijednog u kojem ne bi bile opisane tzv. bezvezničke složene rečenice, uključujući naravno i zavisne. Znače li Babićeve kategoričke tvrdnje i Katičićeva obrana njihove "kategoričnosti" da su svi ti opisi nevaljani, da njihovi autori ne razlikuju "slobodnu" od "neslobodne" semantike ili su možda ruski i hrvatski jezik u toj mjeri različiti da bi u jednome takvih rečenica bilo, a u drugome ne bi?

7. Katičić mi dalje prigovara što zatvorenost struktura smatram gramatički relevantnom pojavnošću. Doista smatram i u tome me on nije uspio pokolebati. Svaka je primjerice suprotna ili uzročna složena rečenica, bila sindetska ili asindetska, nužno dvodijelna, a ako suprotnost i uzročnost nisu gramatički relevantne pojavnosti, postavlja se pitanje zašto Katičić (a i svi ostali) suprotne i uzročne rečenice opisuje kao poseban strukturni tip. Da razlika između otvorenih i zatvorenih struktura doista nije sintaktički zanemarljiva, posebno se vidi kod rastavnih rečenica koje će, kad su otvorenog tipa, biti distributivne (npr. *Ili grmi il se zemlja trese il udara more o bregove*), a kad su zatvorenog tipa, alternativne (npr. *Ili cigarete ili ja*). Istina je doduše, kao što tvrdi Katičić, da se dvama postojećim članovima strukture često može dodati i treći, ali tada zatvorena struktura automatski postaje otvorena odnosno ne može npr. biti

više riječi o suprotnosti ili uzročnosti. Dru-
gim riječima, može biti *Ovdje je uvijek sun-
čano, tamo kišovito, ponegdje sumračno*, ali
je to onda otvorena struktura (sastavna) koja
nikako ne može biti npr. suprotna (može
dakle: *Ovdje uvijek sunčano, ali tamo kišo-
vito, a ne može: *Ovdje je uvijek sunčano,
ali tamo kišovito, ali ponegdje sumračno*).
Takve su naravi i svi tzv. zavisni odnosi
(npr. posljedični, namjerni, pogodbeni i sl.)
i zato se svi realiziraju u zatvorenim struk-
turama. Uostalom, ni razlikovanje otvorenih
i zatvorenih struktura nisam izmislio ja. Ono
je provedeno u većini spomenutih priručnika
sintakse ruskoga jezika, a jedna od najpo-
znatijih ruskih sintaktičarki posljednjih
desetljeća V. A. Belošapkova smatra to raz-
likovanje temeljnom opozicijom među slo-
ženim rečenicama i daje joj čak prednost
pred opozicijom koordinacija/subordinacija
(usp. npr. *Grammatičeskaja priroda složno-
go predloženija*, Moskva, 1968).

8.a. Da je uloga teorije valentnosti u
mom pristupu sintaksi "epizodistička",
Katičić ima donekle pravo. Ako međutim
smatra da je ona doista "temeljna teorija s
pretenzijom prema totalitetu u sintaktičkom
opisu", postavlja se pitanje zašto je u nje-
govoj *Sintaksi* još "epizodističkija". Tamo
joj naime nema ni traga.

b. Nigdje nisam napisao da strukture
tipa *odlazak k prijateljima* ne bi imale veze
sa strukturama *odlazi(ti) k prijateljima*, kako
tvrdi Katičić, nego sam naprotiv napisao da
je riječ o deverbativnim imenicama koje su
valencijski najrelevantnije baš zato što imaju
neposredne veze s glagolskom valentnošću.

9. Najviše me iznenadilo, a donekle čak
i razalostilo, što se Katičićev ukus, kad je
riječ o internacionalizmima, jako približio
ukusu glavnog urednika *Jezika*. To nikako
ne bih očekivao od rafiniranog klasičnog
filologa kakav je Katičić, koji je uostalom i
sam nerijetko tvrdio da su internacionalizmi
najpogodniji za termine (oni po mom sudu
čak nisu ni strane riječi u strožem smislu, jer
su u podjednakoj mjeri i engleske, i francu-

ske, i njemačke, i talijanske, i ruske, i hrvat-
ske...). Osim toga, tvrdnja da je u mojoj
knjizi "pravi mali zoološki vrt terminološke
egzotike" naprosto je netočna (u to se svatko
pismen može uvjeriti), a nije točno ni to da
su "prigodni internacionalizmi" pokupljeni
s raznih strana iz literature. Svi se oni npr.
koje Katičić izriekom spominje (*faktivnost*,
restriktivnost, *relativizator* i sl.) susreću u
pristupu sintaksi za koji on tvrdi da mu je
posebno blizak, tj. u transformacijsko-gene-
rativnoj gramatici. Ako Katičić, poput Stje-
pana Babića više voli npr. *odnosnik* nego
relativizator, ja ga ničim neću priječiti da
tako piše, ali ni on meni nema nikakva prava
ni osnove priječiti da pišem *relativizator* bilo
mu to po ukusu ili ne bilo. Osim toga, Kati-
čić je u nesuglasju sam sa sobom jer piše
doslovce i ovo: "*Hrvatska skladnja* pisana je
izrazito lijepo", a samo deset redaka niže
govori o "zoološkom vrtu terminološke
egzotike". Meni uopće nije jasno kako
lijepo, i to čak *izrazito lijepo*, može biti
pisana knjiga u kojoj prikazivač pronalazi
"zoološki vrt terminološke egzotike".

10. Na kraju moram ponoviti da se Kati-
čić u svom prikazu moje knjige dotiče samo
onih dijelova koji nisu sukladni s rješenjima
što ih on primjenjuje u svojoj *Sintaksi* te,
uglavnom neizravno, onoga što sam mu ja
zamjerao u svom prikazu *Sintakse*. Takva
prikazivačeva "ciljanost" najviše dolazi do
izražaja u formulaciji kojom se tvrdi da ja
rušim postignutu jasnoću (očito je da misli
na jasnoću koju je on postigao). Meni među-
tim nikakvo rušenje nije bilo ni na kraj
pameti (uostalom, ne znam ni kako bi se
postignuta jasnoća uopće mogla rušiti), ali to
ne znači da se ne smijem o bilo čemu i bilo
s kim sporiti, pa makar to bio i prof. Katičić,
koga inače smatram jednim od najdražih
svojih učitelja. Na svemu što sam od njega
naučio, a posebice na neponovljivim nje-
govim *Jezikoslovnim ogledima*, neka mu je
od mene duboka i trajna hvala.